

İDARE MERKEZİ
ANKARA, İstanbul Caddesi
Maarif Eminliği yanında

İSTANBUL BÜROSU
İstanbul, Ankara Caddesi
No — 87 —

HAYAT

Fiatı her yerde 15 kuruş
seneliği, posta ile 7,5 Türk Lirası
(Ecnebi Memleketlere 7,5 Dollar)

Abona ve ilan için İstanbul
bürosuna muracaat edilir
Yazı işlerinin mercii Ankara
merkezidir

Hayata, daima hayata.. Dünyaya daha çok hayat katalın!

— NIETZSCHE —

Cilt: V

Ankara , 17 Kânunsani , 1929

Sayı: 112

Tanzimat Devrinde Millî Edebiyat Ceryanları

«Tabsıra»nın bazı parçaları ve «Şeyh Müşfik» mektubu, torununa hece vezniyle yazdığı mersiyesiyle «Akif Paşa»'yı «Tanzimat»dan sonra inkişaf eden «Avrupalı türk edebiyatı»nın ilk mübeşşiri saymak, «Ebüzziya»nın «Numunei Edebiyatı Osmaniye»sinden sonra adeta bir an'ane haline gelmiştir. Halbuki, munhasıran şark terbiyesi alan ve Avrupa medeniyetine bigâne kalmış olan «Akif Paşa»'yı eski klasik edebiyatın son mümessillerinden addetmek şüphesiz daha doğrudur. Onun bazı nesirlerinde gördüğümüz sadeliğe eski asırların nesrinde daima tesadüf edildiğini, hece vezni ile yazmasına gelince, bir taraftan saz şairlerinin diğer taraftan «mahallileşme» temayülünün neticesi olarak bunu «Nedim»den itibaren daha bir takım klasik şairlerimizde de gördüğümüzü düşünürsek, bunu daha iyi anlarız. «ADEM Kasidesi» sahibini, «İdeoloji» itibarile «Şinasi, Zıyapaşa, Kemal» mektebinin mübeşşiri addetmek asla mümkün değildir.

«Akif Paşa»nın Şahsiyeti, eski şark mektebinin sırf dahili tekâmülü mahsülüdür; halbuki eskisinden büsbütün farklı bir «İdeoloji»ye istinat eden yeni «Tanzimat» edebiyatı, ancak haricî amillerin tesiriyle meydana gelmiştir.

Burada, «Tanzimat» dediğimiz «Osmanlı imperatorluğunun Avrupa medeniyeti dairesine

girmesi» yahut daha doğru bir ifade ile «Avrupa medeniyetinin Osmanlı imperatorluğuna cebri bir surette hulul ve nufuzu» hadisesinin siyasî ve iktisadî sebepleri hakkında hatta en kısa izahata bile girişecek değiliz. Bu devrin ve bu devir edebiyatının yalnız «Fikrî» cephesini nazarı itibara alırsak, bu «İdeoloji»nin doğrudan doğruya büyük Fransız ihtilâlinin neşrettiği prensiplerden ve XVIII — XIX inci asır Fransız edebiyatından alınmış olduğuna vazıhan görürüz. «Saray»a ve onun mesnedi olan «medrese»ye, «tekke»ye, devlet adamlarına, âyan ve eşrafa istinat eden «Feodal» eski klasik edebiyata mukabil, «Şinasi - Zıyapaşa - Kemal» mektebi «Vatan, millet, halkçılık» mefkûrelerine hadim ve temamilen Fransız edebiyatından mülhem yeni bir «Burjuvazi edebiyatı» yaratmak istiyorlardı: gazetecilik siyasî ve edebî tenkit, tiyatro, garp edebiyatlarından tercüme, işte bu suretle başladı.

Türk cemiyetinin hayatında belki en mühim bir intikal devresi olan bu «Tanzimat devri»nde «millî lisan ve edebiyat» mese'lelerinin fikirleri işgal etmesi imkânsızdır. Halka siyasî haklarını isteyecek bir şuur vermek, onu medeniyet dünyasının hareketlerine aşına kılmak için gazete çıkaran «Şinasi», «Tercümanı ahval» mukaddimesinde ga-

zetesinin lisanını: «giderek umum halkın kolaylıkla anliyabileceği» bir hale sokmak istediğini söylüyordu. Mensur eserlerinde bu temayül pek sarıh olduğu gibi, şiirleri arasında da «safî türkçe» yazdığı bazı parçalar, sonra «Karakuş yavrusiyle karga» hikâyesini «bililtizam lisanı avam üze» yazması, türkçe darbımeselleri toplaması da manidardır.

«Şinasi»nin «safî türkçe» didiği şey «Mahremi» ve «Nazmi»nin «Türkî basit»inden başka bir şey değildir; fakat «Şinasi» bu hususta onlar kadar muvaffakiyet gösterememiş, meydana hiç bir şey koyamamıştır; Şinasiden sonra o devir üdebasından «Halet bey»in de şüphesiz onu takliden böyle «safî Türkçe» bazı parçalar yazdığını biliyorsak ta, bu başlangıç kuvvetlenmemiş, adeta başlamadan bitmiştir. Esasen «nazım şekli» ve hatta «lisan» itibarile «Şinasi» eski klasik edebiyatın an'anelerinden büsbütün kurtulmuş değildir.

Tanzimat devrinin edebî şahsiyetleri arasında «millî lisan ve edebiyat» meselesini en iyi anlayan, bu hususta en doğru ve en derin mutalâalar serdeden, şüphesiz, «Zıyapaşa»dır. Onun «şiir ve inşa» makalesindeki fikirlerin, bilhassa o zaman için ne kadar cür'etkârane olduğu, onların ancak şu son zamanlarda anlaşıldığı düşünülürse, daha kolay idrak edilir. Eski san'at

ve edebiyat telâkkilerini yıkmak için «Necati, Baki» gibi şairleri bile «Türk şairi» addetmemek derecesinde ifrat gösteren, ve edebiyatımıza millî bir istikamet vermek için «tabiate ittiba etmek» yani halka doğru gitmek ve halk lisanından, halk edebiyatından istifade etmek esasını koyan «Ziya paşa», bu suretle «Mustatraf mütercimi» nden daha ileri gidiyor, ve millî edebiyat için daha şuurlu ve daha cezrî bir porgram çizmiş oluyordu. Bu fikirleri ortaya atan «Ziya paşa» nın biraz «Ruso» dan, biraz Fransıız «Romantizm» inden mülhem olduğu, ve bilhassa eski klasik edebiyat taraftarlarına hücum etmek istediği pek sarih-tir. Yoksa, muhtelif eserlerinde «Aşık tarzı» şiirden ve «saz şairleri» inden muhakkirane bahseden «Harabat» sahibinin, onları müdafaa fikrinde olmadığı açıkça söylenebilir. Hece vezniyle yazdığı bazı şarkıları, «Nedim» den beri gelen eski «Mahallilik» cereyanının tesirile yazılmış addetsek bile, halk şiiri an'anelerinden tamamen uzak olan «Tartüf tercümesi» ni sırf Avrupadan aldığı telâkkilere tebean yazdığı muhakkaktır: çünkü hele o zamanki Aruz ile, manzum piyes yazmak imkânsızdı. Bütün bunlara rağmen, diger bir makalesinde türkçe yi « üç lisandan mürekkep» bir halita addetmesi, türkçenin istiklali mes'elesini lâ-yıkile anlayamadığına delildir.

Her ne bahasına olursa olsun, eski klasik edebiyatı yıkmak ve İran tesirinden kurtulmak isteyen «Namık Kemal» de de garp fikirlerinin bu tesirini görüyoruz: «İrfan paşa» ya hitaben yazdığı meşhur mektubunda, «Sarı zeybek» türküsünde ki

«Allah dedim yatağana dayandım ben seninçün al kanlara boyandım» beytini Acemane cinaslarla dolu esrlere tercih eden «Namık Kemal», aşık tarzını müdafaa etmek fikrinde değildi: o, bu suretle, yalnız İran mukallitliğine hücum etmek ve binnetice eski «edebiyatı yıkmak» isteyordu. 1283 de «Tasviriefkâr» da neşrettiği «edebiyat hakkında bazı mülâhazat» ünvanlı makale, eski edebiyatın sahte ve cansız olduğunu, İranı takliden mecazlarla dolu olan o sahte lisan ile halk arasında maarifi yaymak imkânı bulunmadığını, hatta bu itibarla türkçenin —henüz elifbâsı bile olmayan— Arnavut ve Laz lisanelerini bile unutturamadığını, türkçenin eczayı terkibi olan üç lisanın, ekanimiselâse gibi sözde göya müttehit ve hakikatta zıddıkâmil olduğunu pek haklı olarak izahdan sonra, bunun çarelerini de gösteriyor: evvelâ kavaidi lisanın mükemmel surette tedvin ve temhidi; saniyen kelimatın istimali umumî dairesinde tahdidi; salisen, imlâ ve manaca eczayı lisan beyninde ki irtibatı surinin ittihatı hakikî haline gelecek kadar teşyidi; rabian, rabtı kelâm ve ifadei meram şivelerinin tabiatilisana tatbiken tadil ve tecdidi; hamisen, ifadenin hüsnü tabiisine hail olan külfetli san'atlardan tecridi... görüyoruz ki «Şinasi» ve «Ziya paşa» gibi «Namık Kemal» da «türkçenin istiklali» esasını müdafaa etmektedir. Daha sonraları yazdığı bazı mektuplarda, eski eserlerinde fazla kelime oyunları bulunduğunu ve eğer onların ikinci tab'ı kabil olursa büyük tashihat yapmak mecburiyetinde kalacağını söyleyen «Namık Kemal» anlaşıyor ki

«lisanin sadeleşmesi» ne şiddetle taraftardır. Abdülhak Hamide yazdığı bir mektupta, Aruz ile manzum piyes yazmak kabil olamayacağından bu hususta «Parmak hesabı» na müracaatı tavsiye etmekle beraber, aruz ile safi türkçe yazmak mümkün olmadığını da itiraf ediyor. Hece vezni ile o yolda bir eser yazmak niyetinde olduğu halde, «Namık Kemal» in bıraktığı eserler arasında, hece vezniyle yazılmış üç dört türküden başka birşeye tesadüf edilmiyor. «Abdülhak Hamit» in «Nesteren» ile «Liberte» si, «Recaîzade Ekrem» in hece vezniyle yazılmış bazı parçaları, bütün bunlar, «Ziya paşa» nin ve «Kemal» in aynı tarzda eserleri gibi, garbtan alınan yeni fikirlerin tatbiki ile meydana gelmiştir; lisan, şekli nazım, edâ, hatta ekseriyetle durakların ihmali gibi kusurlar, bu eserlerle aşık tarzı mahsulleri arasında hemen hiç bir müşabehe ve münasebet bulunmadığını gösteriyor. Mamafî, teceddüt devrinin bu büyük edipleri, millî hece veznini, cahil saz şairleri kadar muvaffakiyetle kullanamamışlardır. O sırada manzum piyeslerde ve operetlerde hece vezni kullanılmasının âdetâ bir moda haline geldiğini Âli beyin «Letafet» operetindeki izahatından da anlıyoruz.

Prof. Dr.

KÖPRÜLÜZADE M. FUAT

